

**WHERE DO BEAUTIFUL RAINBOWS DISAPPEAR? (THE DREAM,
HOPE AND MEMORIES OF THE CHILD IN „THE DEER WITH ONE
HORN” BY RIFAT KUKAJ)**

**КАДЕ ЛИ ИСЧЕЗНУВААТ ПРЕКРАСНИТЕ ВИНОЖИТА? (СОНОТ,
НАДЕЖТА И СПОМЕНИТЕ НА ДЕТОТО ВО „ЕДНОРОГИОТ
ЕЛЕН” НА РИФАТ КУКАЈ)**

Marina DANILOVSKA¹

^{1*} Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: marina.danilovska@unite.edu.mk

Abstract

Children's literature has a serious task when it comes to the child reader, because through the book the child adopts knowledge, it accepts differences, builds statements and learns. In the novel for children and youngsters "The deer with one horn", the author Rifat Kukaj builds the psychological world of the child that surrenders to the adventures of a lonely life, and the rejection towards negative human features characterizes Fatmir. We will mention that stereotypes are also affected in this novel, that are still present in the society that we live in.

Key words: *child, space, prose, narrator, literature*

Апстракт

Литературата за деца има сериозна задача кога станува збор за детето читател, бидејќи преку книгата тоа усвојува знаења, ги прифаќа разликите, изградува свои ставови и осознава. Во романот за деца и млади „Еднорогиот елен“, авторот Рифат Кукај го гради и психолошкиот свет на детето кое се предава на авантурите на осаменичкиот живот. Детето Фатмир не ги прифаќа негативните човечки особини. Ќе посочиме дека во овој роман се засегнати и стереотипите кои сè уште се присутни во општеството во кое живееме.

Клучни зборови: *дете, простор, проза, наратор, литература.*

Литературата за деца има сериозна задача кога станува збор за детето читател. Детето преку книгата усвојува знаења, ги прифаќа разликите, изградува свои ставови и го осознава светот кој го опкружува. На почетокот ќе се потсетиме дека „истакнатите собирачи на фолклор, како што се: Де Рада, Д. Камарда, Т. Митко, Ј. Врето, С. Дине, В. Пренуши итн., заедно со низа просветители, лингвисти, писатели и историчари, како што се Н. Веќилхарџи, К. Кристофориџи, Наим и Сами Фрашери и многу други, всушност го добиваат епитетот иницијатори на албанската литература за деца”¹⁹⁹ (Сопај 2000: 130). Сопај истакнува дека почетоките на албанската литература за деца треба да се најдат малку подоцна, во периодот на независноста и по Втората светска војна.²⁰⁰

Во албанската литература за деца се јавуваат авторите: Наим Фрашери,²⁰¹ Папа Кристо Неговани, Реџеп Хоџа,²⁰² Рифат Кукај,²⁰³ Бедри Дедја,²⁰⁴ Џеват Беќарај,²⁰⁵ Исуф Нелај, Танас Јорџи, Сокол Јакова, Џахид Бушати, Луиџ Каракуќи, Спиро Чомора, Аделина Мамаќи, Бардил Џама, Скендер Хаско, Џеваир Спахиу, Исмаил Кадаре²⁰⁶ и др. Сопај посочува дека „по Втората светска војна (...) почнаа да се јавуваат мноштво еминентни имиња (...), имиња кои почнаа да создаваат секакви видови и жанрови на литературата за деца”²⁰⁷ (Сопај 2000: 144).

Во романот за деца и млади „Еднорогиот елен” („*Dreri me një bri*“, 1986), авторот Рифат Кукај го гради психолошкиот свет на детето кое се предава на авантурите на осаменичкиот живот. Во овој роман ни е претставен еден поинаков свет, една поинаква реалност поради која ќе се запрашаме: Како им изгледа светот на децата? Во романот нарацијата е во прво лице, говори малиот Фатмир кој раскажува за сите згоди и незгоди кои го опкружуваат. Ова дете чувствува болка во средината во којашто опстојува. Таа болка е пердизвикана од врсниците, односно од децата од дружината Тигри и од неговата соученичка Шега, но таа болка му ја нанесуваат и возрасните.

Во овој роман, на спротивната страна, како противтежа се јавува и хуманоста која не заспапа во срцата на малите и на големите луѓе. Фатмир се чувствува сигурно со Миран, Љуљјета и Агрон. Тие му помагаат да се засолни и внимаваат да биде нахранет. Децата имаат помош и од возрасните, меѓу кои и од инженерот Бардуљ²⁰⁸ кој сака да го врати малото дете во неговото топло гнездо. Малиот Фатмир, додека е скриен во мрачната и темна визба, во миговите на осама размислува за неговите врсници кои спокојно спијат во домот, покрај родителите. Во миговите на осаменост се прашува дали сега спие неговата мајка.

¹⁹⁹ „Rilindas të shquar, mbledhës të folklorit siç janë J. De Rada, Dh. Kamarda, Th. Mitko, J. Vreto, S. Dine, V. Prenushi etj., bashkë me një sërë iluminishtësh, gjuhëtarësh, letrarësh e historianësh sikundër janë N. Veqilharxhi, K. Kristoforidhi, Naim e Sami Frashëri e shumë të tjerë, në fakt e fitojnë epitetin e nismëtarëve të letërsisë shqipe për fëmijë.”

²⁰⁰ „Kështu, në qoftë se letërsinë popullore dhe si letërsi për të rritur, atëherë fillimet e letërsisë shqipe për fëmijë duhet gjetur pak më vonë, dikund gjatë periudhës së Pavarësisë, atëherë kur në Shqipëri fillojnë shkollat kombëtare, në kohën kur fillon të krijohet lexuesi nxënës. Realisht, këtë nismë mund ta shtyjme më vonë, praktikisht pas Luftës së Dytë Botërore, atëbotë kur nis të krijohet, shkruhet dhe të konsolidohet në mënyrë të mirëfilltë letërsia për fëmijë” (Сопај 2000: 130).

²⁰¹ Тука ќе го спомнеме неговото дело „Lulet e verës”.

²⁰² Негови дела се: „Gjethet e reja“, „Picimuli“, „Lugjet e verdha“, „Zëri i pyllit“, „Verorja“, „Ermali”.

²⁰³ Го напишал и делото „Fustani i qershisë”.

²⁰⁴ Го напишал романот за деца „Klamajtë e pallatit tim”.

²⁰⁵ Ги напишал делата: „Kam një harmonikë“, „Eni midis nesh...“, „Shtëpia e bubit“ и др.

²⁰⁶ Го напишал делото: „Princesha Argjiro”.

²⁰⁷ „Vetëm pas Luftës së Dytë Botërore (...) filluan të defilujnë një mori emrash eminentë të letërsisë së tillë, emra të cilët filluan t’i lërojnë të gjitha llojet dhe zhanret letrare për fëmijë” (Сопај 2000: 144).

²⁰⁸ Бардуљ ја дели истата судбина со Фатмир. За време на војната се изгубил од колоната во која заедно чекорел со мајка му. Долго време ја барал додека не се пронашле.

Ќе посочиме дека во овој роман се засегнати и стереотипите кои сè уште се присутни во општеството во кое живееме. Но, токму таа, литературата за деца помага да се надминат истите. Во него се посочува на податокот дека мајката на Фатмир ја свршиле нејзините родители, а по кратко време мажот ја напуштил. Тој заминал далеку во туѓина, а таа останала сама со синот. Мајката се премажила со Мустафа, но новиот сопруг е причината поради која малото дете го напушта домот. Забележуваме дека Рифат Кукај низ спокојната наратива ја засегнува и темата за животот на детето без еден родител. Тоа е Фатмир, но и Буке, неговата помала сестра.

Тие се поддршка еден на друг, па затоа и му недостасува во осаменоста: „Честопати ја сонувал и Буке. Јадната остана сосема сама. Како изгубено врапче во невреме. Кога бевме заедно, полесно го поднесувавме тоа што и двајцата бевме без еден родител” (Кукај 2004: 74). Во домот во кој живее, Фатмир е сведок на несогласувањето меѓу родителите што всушност е и причината поради која се одалечува од него. Просторот на домот дава сигурност, но детето сака да биде надвор поради потребата да сонува за еден подобар живот и подобар дом за него и за неговата мајка. За него, во неговите мечтаења, куќата на иднината е посветла од куќата на минатото.

Тој сака да ја изгради таа куќа, тоа е негова цел, и за таа цел го напушта домот. Сонува да има чамец и да отплови далеку, меѓу непознати луѓе, од каде што ќе ѝ напише писмо на мајка му во кое ќе вели: „Ќе ѝ побарав прошка што ја напуштив. Ќе ѝ напишев јасно и убаво дека веќе не можам да гледам како Мустафа, нејзиниот нов маж, доцна се враќа пијан, лут, намуртен, се кара и ѝ го уништува животот” (Кукај 2004: 40). Во писмото ќе ѝ напише и дека ќе најде работа и ќе изгради убава куќа за нив двајцата. Тој си ветува на себеси дека еден ден ќе се врати и дека никогаш нема да ѝ сврти грб, како татко му кој ја напуштил и заминал со другите работници да работи во фабриката.

Во избледените сеќавања како да го гледа тој ден на станицата „Цело време го гледав. Тој ниеднаш не се заврти. Другар му кришум го подбуждуваше барем еднаш да ме бакне. Сакав силно да го прегрнам...” (Кукај 2004: 49) Збележуваме дека иако детето треба да се чувствува поспокојно и побезбедно во домот, во прегратките и нежноста на мајката, Фатмир, сепак, наоѓа прибежиште на улицата, во визбата, воденицата, колибата и пештерата. Го напушта затворениот простор и се препушта на искушенијата коишто ги носи отворениот простор. Башлар во неговата книга „Поетиката на просторот” говори за дијалектиката на надворешното и на внатрешното, за битисувањето-тука и битисувањето-таму.

Тој посочува дека „едниот термин, секогаш го ослабнува другиот”²⁰⁹, а треба „при проучување на битието да се следат сите онтолошки текови на различните доживувања на битисувањето”, бидејќи „во битисувањето сè е круг, сè е свртување, враќање, дискурс, сè е бројаница од престои, сè е рефрен од бескрајни строфи”.²¹⁰ И битисувањето на малиот Фатмир не е омеѓено во романот „Еднорогиот елен”. Детето е талкач кој сонува, талкач кој бара излез од ситуацијата во која западнал не по своја вина. Но и надворешниот простор е исполнет со неизвесности, со стравови, поради кои честопати Фатмир ќе мора да бара ново засолниште.

Исто така, авторот мошне уметно ги гради релациите мајка-дете, татко-син, татко-ќерка, брат-сестра. Мустафа е нежен кон неговата родена ќерка. Секоја вечер ја бакнува во образот и ја покрива со јорганот, а кон синот не покажува такви чувства. Погледнато низ очите на малиот Фатмир, изгледа вака: „Кон мојата постела ни глава не свртуваше... Би бегал далеку, и далеку, мајко мила... Во таа куќа сум прекуброен” (Кукај 2004: 42). За разлика од таткото, мајката е нежна со двете деца. „нејзиниот топол збор секогаш би го освоил”, вели Фатмир (Кукај 2004: 44).

²⁰⁹ Башлар, Г. 2002. *Поетиката на просторот*, Скопје: Табернакул, стр. 291

²¹⁰ Исто, стр. 292.

Додава „Ти се чинеше од нежноста на мајчиниот глас, и пеперутките за миг застануваат врз цветовите...” (Кукај 2004: 80). Тој додека е сам постојано размислува за неа: „Ми велеше дека кога ја прегрнувам ги заборава сите маки и тешкиот живот, и дека срцето ѝ се радува. А кога ги ширам рацете да ја прегрнам, ѝ личам на птица која штотуку полетува. Сето тоа мајка ми го гледаше, а татко ми не!” (Кукај 2004: 44). Во однос на градењето на релацијата брат-сестра, можеме да кажеме дека таа е изградена врз безусловна љубов. Фатмир многу ја сака неговата помала сестра, често ја сонувал додека бил на улицата. Кога биле заедно правел сè за да ја развесели. Сега е сама и поради тоа му е тешко. Од друга страна, и Буке нетрпеливо го очекува враќањето на Фатмир, кој треба да го доцрта уште едниот рог на цртежот со еленот. Низ страниците забележливо е дека созрева малото дете кое има свои соништа.

Во неговите соништа сеприсутна е мајка му, но сонува да се сретне и со татко му. Романот „Еднорогиот елен” завршува така што Мустафа прави сè да внесе мир и спокој во домот. Во потрагата по момченцето кое го напуштило домот одат сите: родителите, пријателите, па дури и неговата соученичка Шега. Не успеваат да го најдат во планините, бидејќи неговото ослабено, болно и измрзнато тело го пронаоѓа ловецот и го носи во болницата. За среќата да биде уште поголема, Фатмир добива писмо од татко му, кој му ветува дека наскоро ќе се врати и ќе се гледаат. Ќе заклучиме дека Рифат Кукај во центарот на вниманието го става детето, неговото растење, неговите желби и посакувања, но говори и за проблемите со кои тоа се соочува, како и за чувството на осаменост и копнежот по мајчината прегратка.

Референци

- [1]. Башлар, Г. 2002. *Поетиката на просторот*. Скопје: Табернакул.
- [2]. Кукај, Р. 2004. *Еднорогиот елен*, Скопје: Детска радост.
- [3]. Мојсова-Чепишевска, В. 2019. *Клуч во клучалката на детството*. Скопје: Матица.
- [4]. Фројд, С. 1987. *Психологија на сонот*. Скопје: Ѓурѓа.
- [5]. Alimerko, R. 2014. *Letërsia për fëmijë – disertaion*, Tirana. (file:///C:/Users/Pan/Downloads/qjb5qlZe2xQ.pdf Пристапено на: 1.9.2021 г.)
- [6]. Hunt, P. 2002. *Understanding Children's Literature*, London and New York: Taylor & Francis e-Library (https://khidiglibrary.weebly.com/uploads/7/0/5/6/7056479/understanding_childres_literature.pdf Пристапено на: 1.9.2021 г.)
- [7]. Lynch-Brown, C., Tomlinson, C. 1999. *Children's Literature*, Boston: Allyn&Bacon. Introduction to the World of Children's Literature <https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/1/3/2/0132685833.pdf> Пристапено на 4.9.2021 г.)
- [8]. *Njëzet shkrimtarët që krijuan traditën e letërsisë për fëmijë*, <https://shqiptarja.com/lajm/njezet-shkrimtarët-qe-krijuan-traditën-e-letërsisë-per-fëmijë>, Shkodër, qershor 2019, Пристапено на 5.9.2021 г.
- [9]. Soraj, N. 2000. *Letërsia për fëmijë*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески”.